

TÜRK DÜNYASININ BÜYÜK ŞAİRİ HÜSEYİN CAVIDİN PEDAQOJİ İDEYALARI

Rufat HUSEYNZADE*

Özet: XX asrın ilk dönemlerinde yaşamış Huseyin Cavid türk dünyasının ünlü şairi olmakla beraber, hem de büyük pedaqoq ve muallim olmuştur. İstanbulda tahsil yıllarında Cavid Türk romantizminin seçkin nümayendelerinden Namık Kemal, Tevfik Fikret, Şemseddin Sami, Abdülhak Hamit, Şinasi, Mehmet Akif Ersoy'la sıkı yaratıcılık ilişkileri kurmuş, onların etkisi altında kalmış, bu edebi mühitte yetişmiştir. İstanbul Üniversitesinde 4 sene eğitim görmüş, fitretinde Türklük şüuru güçlü olan Cavid Efendi'nin edebi- bedii, estetik- felsefi, pedaqoji-psikoloji görüşlerinin şekillenmesinde, oluşmasında Türk dünyası mühitinin mühim rolü olmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Hüseyin Cavid, Edebiyyat, Manaviyyat,*

Pedagogy Ideas of Hüseyin Cavid, The Great Poet of The Turkish World

Abstract: Huseyin Cavid, who lived in the first periods of the 20th century, was not only a famous poet of the Turkish world, but also a great teacher and teacher. During his education years in Istanbul, Cavid was closely associated with Namık Kemal, Tevfik Fikret, Şemseddin Sami, Abdülhak Hamit, Şinasi, Mehmet Akif Ersoy, among the distinguished representatives of Turkish romanticism. He established creative relationships, was influenced by them, and grew up in this literary environment. The Turkish world environment played an important role in the shaping and formation of the literary-literary, aesthetic-philosophical, pedagogical-psychological views of Cavid Efendi, who studied at Istanbul University for 4 years and had a strong sense of Turkishness in his nature.

Key Words: *Hüseyin Cavid, Literature, Spirituality,*

Giriş

Ünlü Azerbaycan şairi Hüseyin Cavid (1882-1941) Azerbaycan türk edebiyat tarihinde önemli yer tutmaktadır. Azerbaycan edebiyatının öne çıkan şairi Hüseyin Cavid, 1882 yılında Nahçıvan'da dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini aile içinde, sonra Molla mektebinde alan Hüseyin Cavid 1898'de Muhemmet Tağı Sidkinin açtığı "Üsuli Cedid" - yeni tipli okulunda - "Mekteb-i Terbiye"de okumuştur. Sidki türkceye büyük önem veren mektebdar, pedaqoq, şair olmuş ve yetişen genc nesle böyle tavsiyede bulunmuştur: "Türkceyi iyi öğrenin. Evvela o Ana dilidir, saniyen Vatan dilidir, salisen Millet dilidir". Cavid bu mektebi bitirdikten sonra Tebriz'e geçerek eğitimine orada meşhur "Talibiyyə" medresesinde tarih, edebiyat ve Şark felsefesini, arabca, farsca öğrenerek devam ettirmişdir. 1903 yılında Tebriz'den Nahçıvan'a gelen şair, aynı yıl İstanbul'a gider ancak rahatsızlığı sebebiyle tekrar Nahçıvan'a döner. 1905 yılının Mayıs ayında ikinci kez gittiği İstanbul'da daha uzun süre kalır ve İstanbul Üniversitesinde Edebiyyat fakültesinde tahsiline devam ediyor. Burada Rıza Tevfik'ten özel dersler alan ve Darülfünun'un Edebiyat şubesinde derslere devam eden Hüseyin Cavid'in İstanbul edebiyat çevresiyle iletişimi başlar. Aydın çevresiyle irtibata geçtiği İstanbul yılları, şairin Türk ve Batı edebiyatını tanınmasına geniş imkânlar sağlar.

Metin

İstanbulda tahsil yıllarında Cavid Türk romantizminin o devirdeki seçkin nümayendeleri olan Namık Kemal, Tevfik Fikret, Şemseddin Sami, Abdülhak Hamit, Rezaizade Mahmud Ekrem, Rıza Tevfik, Cenab Şehabeddin, Şinasi, Mehmet Akif Ersoy'la sıkı yaratıcılık ilişkileri kurmuş, onların etkisi altında kalmış, bu edebi mühitte yetişmiştir. İstanbul'da kaldığı sürece bir taraftan fikir adamlarından ders almış, diğer taraftan da matbuat âleminde yakından iştirak etmiş ve Sırat-i Müstekim dergisinde şiirler bastırmıştır.

1905 yılından itibaren İstanbul Üniversitesinde 4 sene eğitim görmüş, fitretinde Türklük şüuru güçlü olan Cavid Efendi'nin edebî- bedii, estetik- felsefi, pedaqoji-psikoloji görüşlerinin şekillenmesinde, oluşmasında İstanbul mühitinin mühim rolü olmuştur. Aynı zamanda Ali Bey Hüseyinzade'nin Fyuzat dergisi, Ziya Gökalp'ın Kızıl Elma'sı, Türkçülüğün Esasları onun edebî - bedii yaratıcılığına büyük etki yapmıştır. Özellikle İsmail

* Prof. Dr. prof.rufat@mail.ru Orcid:0000-0002-8558-5858

Gaspıralı'nın "**Dilde, fikirde, işde birlik**" şüarı, Hüseyn Cavidin bütün fealiyetinde esas olmuş ve böyle yazmıştır:

"İşde birlik; dilde, fikirde birlik..."

İş, fikir, dil birliyi olmayınca,

Evet, pek çetindir cihanda dirilik...

İsmayıl bəy türk yurduna şan verdi,

Öksüz, ölgün milletine can verdi. (Kengerli A.İ. İsmayıl bey Qasprinski:2005, s. 19).

Cavid eserlerinde Azərbaycan halkının yanı sıra, Türk dünyasının, Turan elinin sorunlarını da ele almıştır.

Siparişle değil, her zaman gerçeği yazmayı tercih eden vatansever şairin eserlerinin ekseriyetinde olaylar Türk-Turan dünyasında cereyan eder ve kahramanlar bu dünyadan seçilmiş yiğit Türk evlatlarıdır. Bu nedenle o Sovyet rejiminde Panturkist, Panturanist gibi damğalanarak itham edilmiş, tutuklanarak Sibirya'ya sürülmüş, orada da vefat etmiştir. Cavid bu baskılar, sürgünlükler ve mahrumiyetler yıldırılmamaş ve Türk'ün şanlı kahramanlık tarihini ihya etmenin gururunu yaşayarak yazmıştır: "**Ne zaman kişneseydi Türkün atı/ Kırıldarı bir ölkenin kanadı**".

Türk dünyasında Türkçülük şuurunun gelişmesinde önemli rol oynamış, Hüseyn Cavid ilk şiirlerinden ömrünün sonuna kadar çok sevdiği Turancılık ideali ile yaşamış ve bu düşünceleri edebî eserlerin dili ile Türk dünyasına yansıtmıştır. Cavid yaratıcılığı Umumtürk edebî dilinin XX. yüzyıl Azerbaycan edebiyatındaki tek bir örneği olarak kalmaktadır. Şairin yazdıkları eserler İstanbul lehcesi ile Azerbaycan türkcesi lehcesi arasında bir köprü rolünü oynamıştır.

Cavid Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk'ün "**Yurtta Sulh, Cihanda Sulh**" ifadesinin etkisi altında, vatan sever bir şair gibi vatanının sülh, barış içinde yaşaması dileyinde bulunduğu, gibi dünyanın da her yerinde insanların barış içinde yaşamasını istemiştir:

Kesse her kimse cihanda kan izini,

Kurtaran dahi odur yer yüzünü (Hüseyn Cavid. Eserleri. 3 cildde:2003:1.,s.35).

Hüseyn Cavidin "İblis" eserindeki Elhan sureti Mustafa Kemal Atatürkün prototipidir.

Cavidin yarattığı Elhan obrazı bedii edebiyatda Türklüyün kurtarıcısı, Atatürk ise hayatda türklüyün kurtarıcı olmuştur. Atatürk 1921 yılında Türk Ocakları Konferansında "Devletin kurucusu olan biz türklər "necib millet" adı altında arabalara, sadik millet adı altında ermenilere ve arnavutlara kul edilmişdik" - diyor. Elhan da Osmanlı - türk devletini yabancıların elinden çıkarmağa çalışıyor. İşte Hüseyn Cavidin tablolaştırdığı Elhan obrazı gerçek heyatda öz teecessümünü Atatürk timsalında bulmuş oluyor. Elhan ve Mustafa Kemal, yalnızca ulusun ve ölkenin kurtarıcısı değil, tarihin de kurtarıcısı kimi meydana çıkmıştır. Biri Hüseyn Cavidin tasavvurunda, diğeri ise gerçek yaşamda.

Cavid Efendi gelecek nesillere de vatanseverlik duygularının, türk kahramanlık tarihinin aşılmasında önemli rol oynayan büyük şairdir. Cavid Türk gençliğini millet duygusunun tantenesi, vatan, bayrak sevgisi, adalet ve hakikat için mücadeleye seslemiş, bu mukaddes manevi değerlerin Türk halkının kutsal amalı olduğuna işaret etmiş ve türk gençliyini başı dik olmağa, sözü bütöv olmağa, vatan uğrunda mücadile etmeye seslemiştir:

Türk oğlu sözünden dönmez,

Mehv olur da sürüklenmez,

Hep yükselmek diler enmez,

Çarpışır yaşar (Hüseyn Cavid. Eserleri. 3 cildde:2003: 1., s.30).

Hüseyn Cavid şanlı Türk ordusunun kahramanlık tarihinden gurur duyuyor, bu kahramanlığı misralarında ilhamla vasf ediyor, genc nesle bunu anlatıyor ve onların qafletde olmamağı, her zaman daha uyanık ve fedakar olmağı, daha akıllı, daha zekalı olmağı tavsiye ediyor.

**Türk ordusu etrafa bu gün hemle ederken,
İrane ve ya Kafkaza imdade giderken,
Rus ordusu durmaz, çekyilirken önümüzden,
Vasif! Ne revadır ki şu parlak günümüzden,
Feyz almayarak biz olalım gaflete mayıl,
Satmaz, satamaz milleti şehsiyyete akıl** (Hüseyn Cavid. Eserleri. 3 cildde:2003: 1., s.47).

"İblis" eserinde ise Cavid Türk âlemindeki medeniyetin önemini böyle dile getiriyor:
**Turana kılıçtan daha keskin ulu küvvet,
Yalnız medeniyet, medeniyet, medeniyet.**

Hüseyn Cavid modernleşmeyi bir kurtuluş olarak görmüş, cehaletten uzaklaşmağı, her zaman yenilenmeyi istemiş ve yazmıştır:

**Lazımsa cehaletle güleşmek,
Bir çare var, yalnız yenilenmek!**

Hüseyn Cavid yenilenmek, modernleşmek dedikde milli değerlerden uzaklaşmamağı, milli - manavi değerleri her zaman korumağı, üstün bilmeyi, yüce tutmağı istemektedir. Bu doğrultuda kaleme aldığı "Uçurum" piyesinde doğu insanında batı düşüncesi nasıl olmalı, nasıl ele alınmalı sorularının cevabını verir. Konusunu İstanbul hayatından alan "Uçurum" piyesinde Hüseyn Cavid, bağlı bulunduğu ülküyü dile getiren, birçok konuda gerekçeleriyle yanlış batılılaşmayı tenkit eden bir tarzda karşımıza çıkmıştır. Doğu ve Batı ilişkilerinin algısal anlamda neler ifade ettiğini Uçurum piyesinde geniş bir tahlil yoluyla ortaya koyulmuştur. Onun "Uçurum" adlı eserinde İstanbul hayatı ele alınmakla birlikte arka planda Türk dünyasının bir tehdidi olan yanlış batılılaşmanın ortaya çıkardığı ahlakî, manavi çöküntü tenkit ediliyor. Avropaya yüz tutub. oraya giden gençlere Cavid tavsiyalarda bulunur:

**Haydı, yavrum, gedin, uğurlar olsun!
Gedin, büyük Tanrı size yar olsun!
Fakat bilmeli ki, bir çok yigitler,
Şu yaldızlı yolda olmuşlar heder.
Evet, bilmeli ki, Fireng elleri
Hem besler, hem soldurur emelleri;
Avropada ışık da var, zülmet de,
Orda sefalet de var, fezilet de.
O bir engin deniz ki, pek korkuncdur.
İnsan gah inci bulur, gah boğulur;
Ayık davranmalı, metin olmalı,
Hep nure koşmalı, hakkı bulmalı** ((Hüseyn Cavid. Eserleri. 3 cildde:2003: 1., s.49).

Hüseyn Cavid batı kültürünün ahlâki bozukluğu içinde çarpışan, bu kültürün esiri olan bir çok türk gençlerinin yalnız kendileri için değil bütöv Türk toplumu için olumsuz ve yıkıcı bir duruma yaklaştığını anlatıyor ve heyecan tebili çalıyor:

**O gün ki, İstanbulda
Gençlik fransızlaşdı
Getdikcə türk evladı
Uçuruma yaklaştı.
Yurdumuzu sardıkca
Düşkün Paris modası,
Her kese örnek oldu
Sersem fireng edası.
Serhoşluk, iffetsizlik
Sardı bütün gençleri,
Zihirlendi getdikce**

**Memleketin her yeri.
Kahraman Oğuzların,
Büyük Ertoğrulların
Sarsılmaz helefleri
Şimdi hep sapqın, azgın...
Avropadan fezilet,
Himmət, ciddiyyət, vüqar
Dururken yalnız çürük
Bir züppelik aldılar** (Hüseyn Cavid. Eserleri. 3 cildde:2003: 1., s.55).

Cavid 1909 yılında İstanbul'dan vatanı Nahçıvana döndükden sonra Nahçıvan, Tiflis, Gence, Bakü şehirlerinde öğretmen olarak çalışmış, eğitimci görüşlerini ele almış, değerli pedagoji fikir ve ideyalar ileri sürmüş, öğretmen emeyine çok yüksek değer vererek söylemiştir:

Bahtiyarsan eger çektiyin emek/ Verse cihan süfresine bir çiçek.

Onun gerek - "Kız mektebinde", Öksüz Enver", "Küçük serseri", "İlk bahar", "Çiçek sevgisi" gibi şiirlerinde, gerek de - "Topal Timür", "İblis". "Afet", "Şeyda", "Uçurum", "Hayyam", "Şeyh Senan", "Ana" gibi dram eserlerinde manaviyyat, ahlak, insani keyfiyyetler ele alınmış, insanları insan gibi yaşamağa, barış ve sulh içinde yaşamağa seslemiştir.

H. Cavidin fikrinde, insan ne kadar okursa okusun yine de azdır. Bu bakımdan gece ve gündüz okumalı ve her şeyden haberdar olmak lazımdır. Hayatda ele adamlara rastlamak oluyor ki, onlar azacıq bilgileri ile iftihar edib, her şeyden haberdar olduklarını söylerler:

"Bilmek, öğrenmek" öyle bir uçurum

Ki, intehası yok, dibi yox...

"Biliyorum" söyleyen de var pek çok"(Hüseyn Cavid. Eserleri. 3 cildde:2003: 1., s.57).

Hüseyn Cavid, ilk şiirlerinden ömrünün sonuna kadar kadınların okuması, sosyallaşması, serbest olması, toplumsal hayata karışması ve erkeklerle birlikte aynı hukuka sahip olmaları tezini savunur. Kadının eziyet görmesini ve toplumda yok sayılmasını insanlığın alçalmasıyla eş gören Hüseyn Cavid alçalmış insanlığın ancak kadınla birlikte yükselebileceği düşüncesini dile getirir. Toplumsal hayat içinde kadının hak ettiği yerde olmadığını vurgulayan şair, kadını modernleşmenin nesnesi değil, öznesi olarak görür. Bu düşüncelerle kadını etkin bir eyleyen kimliğiyle değerlendirir. Kadının yaratılışındaki yüceliği dile getiren şair, kadının toplum içindeki önemine işaret eder:

Kadın, kadın?! Onu duymak isterken

Yakar düşüncemi bir şule , bir zehirli diken

Niçin ezilsin o, bilmem niçin,

Kadın-güneş, çocuk ay, nuru ay güneşten alır

Kadınsız ülke çabuk mahv olur, zavallı kalır.

Kadın elile fakat bahtiyar olur şu cihan,

O bir melek... onu takdis eder büyük Yaratan.

O pek sevimli, güzel, ince, nazlı bir hilkat,

Onun ayakları altındadır fakat cennet:

Kadın gülerse şu ıssız muhitimiz gülecek,

Sürüklenen beşeriyet kadınıla yükselecek..."(Hüseyn Cavid. Eserleri. 3 cildde:2003: 1., s.27).

Hüseyn Cavid özellikle kız çocuklarının eğitime celb olunmasını çok istiyordu. O, kız çocuklarının okuldan, eğitimden uzaklaştırılmasının dinimize de aykırı olmasını belirtiyor ve ebebeynleri kız çocuklarını okula yazdırmağı, onlara yüksek eğitim terbiye verilmesini teşfiq ediyordu.

1897- yılında Türkiyenin ünlü pedaqoq ve yazarı Ayşə Sediqə İstanbulda "Üsuli-telim ve terbiye dersleri" adlı bir kitab bastırmiş ve kitab ülkenin pedaqoji fikir tarihinde ehemmiyyətli yer tutmuştur. Cavid "Hesbi-hal" makalesinin üçüncü hissesinde sözüne Ayşə hanımın kitabından bir iqtibasla başlar: "Çocuklara her kim olsa ders veriyor, fakat terbiye ve ahlak dersini her kesden iyi valide veriyor. Çocuğun birinci mürebbiyesi validedir... Demek oluyor ki, bir qövmün seadeti ve terbiyesinde kadınların büyük etkisi vardır. Bunun için her şeyden ziyade kadınların terbiye ve tahsiline ciddi etina edilmelidir. Terbiyeli, tahsilli valideler yetiştirmeye kayret edilmelidir".

Hüseyn Cavidin "Kız okulunda" şiirinde Tefvik Fikretin "Mahallebim ve mektebim" şiirinin etkisine rast geliniyor. Tefvik Fikret'in şiiriyle büyük ölçüde yakınlık gösteren Hüseyn Cavid'in şiirinde de kız çocukları için en büyük zenginliğin eğitim olduğuna işaret ediliyor:

"-Kuzum, yavrum! Adın nedir?

-Gülbahar

Peki, senin annen, baban varmı?

- Var.

Nasıl, zenginmidir baban?

- Evet, zengin, beyzade...

- Öyle ise, giydiyin geyim niçin böyle sade?

Yokmu senin incilerin, altın bilerziklerin?

Söyle, yavrum! Hiç sıkılma...

- Var efendim, var... lakin

Müallimem her gün söyler, onların yok kıymeti,

Bir kızın yalnız bilgidir, temizlikdir ziyneti.

- Pek doğru söz... Bu dünyada senin en çok sevdiyin

Kimdir, kuzum, söyledirmisin?

- En çok sevdiyim ilkin

O Allah ki, yeri-gökü, insanları halk eyler.

- Sonra kimler?

- Sonra onun gönderdiği elçiler.

- Başka sevdiklerin nasıl, yok mu?

- Var...

- Kimdir onlar?

Annem, babam, müallimim, bir de bütün insanlar... (Hüseyn Cavid. Eserleri. 3 cildde:2003: 1., s.33).

Hüseyn Cavidin pedaqoji bakımdan çok büyük ehemmiyet taşıyan diger bir şiiri "Öksüz Enver" dir. Bu şiirde de Tefvik Fikretin "Hasta çocuk" şiiri arasında çok okşarlık vardır. Bu şiirdə Cavid öğretmenlere belirtiyor ki, onlar çocuklara karşı hassas ve dikkatli olsunlar, sevgi ile yanaşsınlar ve telesik kararlar çıkarmasınlar. Şiir hasta yatan ve dünyasını deyişen anneye dikkat ve kaygı gösteren öyrenci Enverin ıztırabı ve ilgisiz öğretmenin reftarı hakkındadır. Enverin bir kaç gün okula devam etmemesinin sebebini öğrenmeden ofkelenmiş öğretmen çabuk karar çıkarmıştır. Şair şiirinde annesini kaybetmiş bir çocuğun öksüzlüğünü anlatarak merhamet duygusu işler. Tefvik Fikret'in şiirinde olduğu gibi bu şiir de karşılıklı konuşmalarla şekillenir. Muallimin çocuğun acısı karşısında duyarsızlığın anlatıldığı şiirde acıma duygusu böylelikle daha da derinleştirilir:

"Sekiz gün oldu ki, artık haber yok Enver'den.

O şimdi derse devam etmiyor kadıncağzın

Koşar mezârına öksüzce ağlar, inerken

Gelince hâtra mâzî, düşüb kalır baygın...

Muallim ekşi, çatık yüzle pür 'itâb ü gazab

Görünce Enver’i kaldırdı:

-Ey! Çocuk, bana bak!

Sen işte hangi cehennemde, söyle nerede idin?

Düşünme söyle!...

-Efendim, şey...

– Ah, deni, yaramaz!

Nasıl da bak dalıyor, sanki tilkidir kurnaz!..

Çocukciğazda cevap: işte bir sükuti-hezin...

Gözündə dalgalanıyor ince bir bahar buludu,

O hep bakıb duruyor, yoktur onda hiyle ve suç...

Sükuta karşı müallim kazabla bir, iki, üç

Tokatlayınca, çocuk birce kerre hıçkırdı:

“Aman, vay, anneciylim!..”, sonra qeşş olub gitdi;

Bu ses sınıfta olan cümle kalbi titretti (Hüseyn Cavid. Eserleri. 3 cildde:2003: 1., s.30).

Hüseyn Cavid bu küçük şiirle büyük pedaqoji meseleni öğretmenlere belirtmek ister ki, onlar çocuklara karşı daha dikkatli ve hassas olsunlar.

Hüseyn Cavidin yazdığı şiirlerinden biri “Yad-ı Mazi” şiiridir. Bu şiirde Tefik Fikretin “Mazi...Atı” mısrasıyla başlayan şiirindeki gibi hayat-ölüm karşılaştırılmışdırsa, Cavidde hayat ve ölüm anlayışına farklı bakış vardır. O insanı - Yer yüzünün eşrefi sayarak şerefle, vicdan ve namusla yaşamağa sesleyir, hetta şerefle ölmeyi değerli, şerefsiz yaşamağı zehirli adlandırarak böyle yazıyor:

Hayat var ki, ölüm kadar zehirli,

Ölüm var ki, hayat kadar değerli.

Rus çar ordusu Şark Anadolunun - Erzurum, Kars, Sarıkamış, Erdahan bölelerinde savaş yaparken, binlerce koca, kadın, çocuk Nahçıvana da penah getirmiştiler. Ac, yoksul, hasta olan bu zavallı insanlara Nahçıvan cemaatı her türlü yardım ve kömeyi gösterirdiler. O, zaman bu insanlara yardım için "Kardeş yardımı", "Kaçkınlara yardım" adları ile "Hayriyye" cemiyetleri yaratılmışdır. Para toplamaq için ictimai yerlerde "Yardım kassaları" koyulmuşdu. 1918- yılında Hüseyn Cavid Nahçıvana geldiğinde bu yardım hareketi daha da kuvvetlenmişti. Nahçıvan teatrosunun karşısında koyulmuş "Yardım kassası" yüzünde Cavid efendinin "Mezlumlar" şiirinden bir parça verilmişdi:

"Verin!... Verin de, evet, susturun şu feryadı,

Aman! Esirgemeyin merhametle imdadı.

Verin! Verin!.. Gözü yollarda bir yığın beşerin,

Ne hayret, ah! Esersizmi bunca ah-ü enin" ((Hüseyn Cavid. Eserleri. 3 cildde:2003: 1., s.79).

Hüseyn Cavid bildirirdi ki, biz Anadoluda türk kardeşlerimize karşı edilen zülme bigane kalmamalıyık, o zülm yarın bize de yapılacaktır, onlara kardeşlik yardımını genişlendirmeliyik. Hüseyn Cavid Kars etrafında günahsız qetle yetirilen insanların, özellikle çocukların halına acımış ve bu duyğularını şiirinde böyle ifade etmişdir:

"O titreşib meleşən yavrular niçin çabalar

Niçin yanar eli koynunda müzterib analar

İşte karşındadır misali bu gün

Sende göz varsa seyr edib de düşün

Bisəbəb kahr olan zavallıların

Sana şamil deyilmə hali yarın

Yaşamaq istersen çalış çabala

Rəd olub gürlə berq olub parla"

Hüseyn Cavid. Eserleri. 3 cildde:2003: 1., s.81).

Hüseyn Cavid 1918 yıllarında Nahçıvanda "Rüştiyye" okulunda öğretmenlik yaparken babam Latif Huseynzadenn de türk dili öğretmeni olmuştur. Onun büyük kardeşi

Şeyh Muhammet Rasizade Tahranda, Necefde tahsil almış arab dili öğretmeni, küçük kardeşi Alirza ise Qori Muallimler Seminariyasında tahsil almış rus dili öğretmeni olmuştur.

Babam hatirelerinde söylerdi ki, bu kardeşler konuşurken muhtelif ülkelerde aldıkları dilin etkisinden – Cavid Efendi türkce kelimler, Şeyh Mühemmed arapca kelimeler, Alirza da rusca kelimeler kullanıyordu. Anneleri hemen onlara derdi “Evlatlarım annenizin dilinde konuşun”. Ünlü Azerbaycan yazarı Calil Mehmetkulizade “Anamın kitabı” eseirini bu ailenin timsalında yazmıştır.

Cavid büyük şair olmakla beraber hem de ustad bir öğretmen, pedaqoq olmuştur. Babam hatirelerinde söylemiş ki, Cavid efendi çocukları çok seviyordu, hatta dersini bilmeyen, zaif okuyan, yanlış cevap veren çocuklara da çok büyük sevgi ve hürmetle yanaşiyor, onlara "öğrenersen", "bilersen", "çalışarsan" gibi heveslendirici, motivasion sözlerle onları ruhlandırır. O hiç bir zaman hirslenmez, ucadan ve çok konuşmaz, çok sakın, rahatlayıcı tarzde dersini anlatıyor, hiç zaman duymadığımız türk dünyasının büyük şairlerinden, kahramanlık tarihinden konuşuyor ve daha çok hayati meseleleri bize anlatıyor, bizi daha çok düşünmeye, tefekküre, mustakil idraka sevk ediyordu. Biz öğrenciler de onu bir öğretmen, bir baba gibi çok seviyor derslerine her zaman hazırlıklı geliyorduk (Huseynzade L.T. Aras şahittir. Kazım Karabekir Paşa Nahçıvanda. İstanbul: s. 25).

Hüseynin Cavid Nahçıvanda türk ordusunun Şark cebhesinin komandiri Kazım Karabekir Paşa ile görüşmüş ve aralarında güzel dostluk elakeleri, yaratıcılık münasibetleri yaranmıştır. Bu münasibetlerinin türk dünyası, türk okuyucusu için çok büyük önem taşıdığını nezere alarak burada o barede de yazmağı vacib sanıyorum.

Azerbaycan ve Türk tarihinde silinmeyen izlerden biri Mustafa Kemal Paşanın şanlı türk ordusunun - Kazım Karabekir Paşanın komandanlığı altında 1918 yıl 7 temmuzda Nahçıvana göndermesi ve Nahçıvanı ermeni işgalından hilas etmesidir. O zaman Mustafa Kemal Paşa Nahçıvan hakkında ordu komandanlığına böyle bir emir vermiştir: "**Nahçıvan türk kapısıdır. Bu hususu dikkati itibara alarak onun mevcudiyetini korumak için elinizden geleni yapınız**"(Huseynzade L.T. Aras şahittir. Kazım Karabekir Paşa Nahçıvanda. İstanbul 2008:s.49).

Nahçıvanda yaşamış 1903 yıl doğumlu, 106 yıl sağlam ömür sürmüş, doktor doçent, Azerbaycanda ilmin, tahsilin gelişmesinde, eğitim sahesinde gösterdiği büyük hizmetlerine göre "İstiklal" madalyalı, Emektar Müallim ve Türkiye-Azerbaycan dostluq elakelerinin gelişmesinde türk ordusunun, Şark cebhesi komandırı general Kazım Karabekir Paşanın kahramanlık şücaetlerinin tebliği sahesinde hizmetlerine göre Türkiyenin "Türk Kara Küvvetleri Komutanlığı" madalyası ile ödülllenmiş, kitablar, memuarlar, hatireler yazmış, eğitim sahesinde büyük hizmetler yapmış babam Latif Hüseynzade kendi şahidi olduğu o dövrün olaylarını "Aras şahittir. Kazım Karabekir Paşa Nahçıvanda" İstanbulda 2008 yılında basılmış kitabında yazaraq, Paşanın askeri olması ile gürur duyarak, türk ordusunun kahramalık şücaetlerini takdir etmiştir. Bu kitabda Hüseynin Cavid ve Kazım Karabekir Paşa dostluğı hakkında da babamın hatirelerinden tanış olmak oluyor.

Kazım Karabekir Paşa bir asker, general olmakla beraber hem de bir şair, ressam, besteçi, musikişünas olmuştur. Çocukları çok sevmiş, onlara her zaman büyük sevgi göstermiş, şefkatla yaşamış, "Yetimler babası" ismini almış, pedaqoji eserler, çocuklar için hikayeler de yazmıştır.

Kazım karabekir Paşa Hüseyn Cavid efendiye şiirle böyle müraciet etmiştir

Ne kadar hoş tesadüf, ne mutluluk

İkimiz de aynı yılda, hep beraber doğulduk

Şiir sanat dünyasına ikimiz de tanık olduk

Sen ustad bir muallim, ben de korkmaz bir asker

Bu millete, bu vatana kılıc ile kalem olduk

Hüseyn Cavid efendi ise Kazım Karabekir Paşaya şiirle böyle muracietde bulunmuşur:

**Sen bir asker büyük komandan, hem de bir kahraman
Sen bizim için Oğuz Kağan, hiç yenilmez Alp Arslan
Sen hem kılıc, hem de kalem bu millete, bu vatana
Hünerinle hilas oldu düşmanlardan Tebriz, Merend, Nahçıvan
Gülür indi Anadolu toprağında Erzurum, Kars, Ardahan
Gülür indi hem güneyli, hem küzeyli güzel yurdum Azərbaycan ((Hüseynzade L.T. 2008: s, 45)**

Kazım Karabekir Paşa Nahçıvanda olduğu sürecde Nahçıvanda teatronun gelişmesine katkıda bulundu. Burada Paşanın kendi rejissorluğu ile Abdulhak Hamidin "Doxteri-hindu" eseri tamaşaya koyuldu. Karsdan Nahçıvana trenle getirilen bir vaqon kitabların sayesinde büyük kütübhane yaratıldı.(O zaman Kars-Nahçıvan demir yolu varmış. Şimdi o demir yolu yeni proje ile berpa edilmiş ve inşasına başlanmışır). Paşa Nahçıvanda "Rüştiyye" okulunda harbi dersler verdi, Nahçıvan genclerinden ibaret bir harbi takım da yaratdı, eğitim işleri ile meşğul oldu ve orada "Çocuklara ogütlerim"adlı küçük hikayelerden ibaret pedaqoji eser yazdı. Bu eserin elyazma nüshesini Hüseyn Cavid efendiye verdi ve bastırılmasını teveqque etdi. Cavid efendi de o kitabı 1921 yılında ilk dafa olarak Bakude büyük tirajla neşr etdirdi ki, o kitab bu gün Azərbaycan Milli Kütubhanesinde ve aile kütübhaneimizde yer almaktadır.

Paşa yüzerinde "Soykırım yalanı, ermeni mezalimi"-adlı yazdığı kitabın elyazmasını göstererek söyledi: "Ben bu kitabda bölgelerde ermenilerin fenalıklarını, öldürdükleri insanların sayını, yakdıqları köylerin miktarını toplayıb yazmışam. Bunu Türkiyede bastırıb bütün dünyaya yayacağım". O kitab İstanbulda bir kaç kere basılmış ve yayılmışır.

Kazım Karabekir Paşa Nahçıvanı ermeni mezaliminden azad etdikden sonra Nahçıvandan ayrılarken son görüş Nahçıvan şehir parkında Türk askeri şehid mezarlığında oldu. O burada "Mezar taşı" adlı yazdığı şiirini okudu:

Yolçu: Gel bir kaç dakika yolundan kal!

Bir fatihe sun! Büyük sevap al!...

Korkma .. Eger açıksa alın,

Toprağın altı, üstünden de aydın!.

Daha sonra Paşanın gözleri yaşardı ve dedi:

Ben gidiyorum, sen rahat uyu bu toprakda

Ana yurttur, türk yurtudur bu toprak da

Al kanından kızıl lale, elvan güller bitecekdir bu toprakda

Geliceyim yine bir gün mezarının önünde ben,

Secde edib muhebbetle görüşerik seninle ben bu toprakda! (Hüseynzade L.T. 2008: s, 57)

Kazım Karabekir Paşanın bu vida görüşünde türk toplarından yaylım ateşleri atıldı.

Kazım Karabekir Paşa ve Hüseyn Cavid dostluğu Türk - Azərbaycan kardeşliğinin bir simgesidir.

Sonuç

Türk dünyasının birlik ve beraberliyi Hüseyn Cavid ideyalarında, şiirlerinde bulunmaktadır.Bu gün İstanbulda "Azərbaycan Tahsil Medeniyyət ve Sosial Hemrelik" derneynin nezdinde Hüseyn Cavidin adını taşıyan okul fealiyyət gösterir. İstanbulda Nilüfər Parkında Hüseyn Cavidin büstü koyulmuş, her yıl Cavidin doğum ve anım günleri Türkiyede kayd ediliyor, pyesleri teatrolarda gösteriliyor, eserleri Türkiye Türkcesinde basılmış türk okuyucularına takdim edilmişdir (Hüseynzade R.L. 2020: s, 489).

Stalin devrinin repressiyasına maruz kalmış Hüseyn Cavidin doğumunun 100 yılında

naaşının Sibiryadan nakl edilerek doğma yurdu Nahçıvanda defn edilmesi, mezarı üzerinde möhteşem türbe ucaldılması, anıt heykelinin kurulması, ev muzesinin yaradılması türk dünyasının dahi şahsiyyeti, büyük siyasi hadim, Azerbaycanın ulu önderi Haydar Aliyevin misilsiz hizmetleri ile oluşmuş ve bütün bunlar gelecek nesillere de bir örnek olmuştur.

KAYNAKÇA

Huseynzade L.T. Aras şahittir. Kazım Karabekir Paşa Nahçıvanda. İstanbul, 2008.
Huseynzade R.L. Azerbaycan mekteb ve pedaqoji fikir tarihi. Baku: ADPU, 2020.
Hüseyn Cavid. Eserleri. 3 cildde. Bakı: Azerbaycan Medeniyyet fondu, 2003.
Kengerli A.İ. İsmayıl bey Qasprinski. Bakı: 2005.

